

Oponentský posudek na habilitační práci:

Daniela Urbanová, Latinské proklínací tabulky na území Římského impéria
Masarykova Univerzita. Filozofická fakulta, Klasická filologie, 2013. Str. 476 (z toho 128 stran příloh I-VI).

Předložená habilitační práce, stejně jako již publikované statě uvedené v seznamu literatury dokazují, že téma proklínacích tabulek je dlouhodobým badatelským zájmem dr. Urbanové. Ukazuje na to i dobře promyšlená a proporčně vhodně vyvážená struktura kapitol práce a bohatý, po odborné stránce fundovaný výklad. Kandidátka také v roce 2006 vedla bakalářskou závěrečnou práci Hany Lepkové na téma *Latinské proklínací tabulky nalezené na území Itálie*, která byla na Klasické filologii FF MU úspěšně obhájena.

Poněkud nezvykle obšírný a důkladný úvod v monografii Daniely Urbanové (vlastně kapitola 1, s. 11-71) má své opodstatnění, protože téma proklínacích tabulek by bez něj bylo pro mnohé čtenáře mnohem náročnější. Autorka se v něm zabývá shrnutím otázek proklínacích tabulek v dosavadním bádání z nejrůznějších pohledů (takže se nemůže vyhnout některým opakujícím se výkladům), k nimž většinou (ale bohužel ne vždy) zaujímá stanovisko. Vcelku však uvádí i oponující názory na některá čtení a interpretace dosud publikovaných textů. Prokazuje tak velkou sečtělost v oblasti, v níž se pohybuje zcela bezpečně. Důsledné překlady magických textů svědčí o tom, že ačkoli je tato práce velmi odborná, je zároveň použitelná i pro ty čtenáře, kteří antické jazyky znají málo nebo vůbec neznají. Navíc jsou tabulky často fragmentární či zdeformované a jejich texty obsahují mnoho originálních a dokonce nesrozumitelných formulací, takže bez pomoci odborníka na tuto tematiku jsou někdy velkým oříškem. Pouze znalost velkého počtu srovnatelných textů umožňuje doplňování textu a jeho porozumění.

V druhé kapitole (73-77) nás autorka seznamuje s východisky analýzy a kritérii svého zkoumání proklínacích textů i proseb o spravedlnost. Je si přitom vědoma úskalí, které je zapříčiněno nahodilostí nálezů a tím, že tyto tabulky nebyly určeny smrtelníkům, nýbrž božstvům a démonům. Ví, že její materiál „nemusí poskytovat ucelený či věrný obraz antické proklínací praxe“ (s. 75), což je samozřejmě slabá stránka velké části odborných prací z našeho oboru. Pokládá přesto své výzkumy a závěry za přinejmenším pravděpodobné? Celkem bylo dosud publikováno 382 textů, ale autorka mohla pro svůj výzkum použít pouze 208 latinských kleteb a 101 proseb o spravedlnost. Těchto 309 citovaných latinských textů je přepsáno v restituované podobě, tedy za použití pouze kulatých závorek. Teprve na s. 77 se dovídáme, proč se autorka k tomuto způsobu přepisu uchyluje, proč pro přepis epigrafického textu nepoužívá tzv. leidenský aparát. Urbanová to zdůvodňuje tím, že složitý aparát „znemožňuje normální čtení a rychlou orientaci v textu“. Přinejmenším bych však očekávala využití kulatých závorek pro doplnění zkratk, gramatických nesrovnalostí apod. a hranatých závorek pro doplnění textu porušeného. To by čtení nečinilo obtížnějším a čtenář by si udělal přesnější představu o stavu dochování materiálu.

Ve třetí kapitole se autorka zabývá typologií proklínacích formulí. Zkoumá v ní vztah mezi výpovědí mluvního aktu a její jazykovou podobou v širším smyslu. Ve čtvrté sleduje výskyt, distribuci a dataci proklínacích formulí v rámci jednotlivých provincií – celkem nachází ve vybraných 208 kletbách 443 použitých formulí a ve 101 tabulkách s prosbami o spravedlnost celkem 173 použitých formulí. Závěry z této statistiky shrnuje na s. 107-120. Zajímavé jsou ty tabulky, které pravděpodobně pocházejí od profesionálních erudovaných autorů magických textů. V páté kapitole se autorka zabývá druhy kleteb, přičemž vychází z běžné klasifikace a

opět sleduje druhy kleteb podle výskytu a distribuce atd., tak jako u proklínacích formulí. Dochází k závěru, že na území Římské říše s velkou pravděpodobností neexistovaly oblíbené či neoblíbené druhy kleteb – závěr, který je opět podmíněn neznámou reprezentativností nalezeného vzorku textů. V šesté kapitole se autorka zaměřuje na průzkum cílů a přání pisatelů kleteb v souvislosti s druhem kletby, naráží však na jistá omezení v textech tabulek, která jí neumožňují cíl nebo účel kletby určit, buď že není uveden, nebo není možno zjistit motivaci pisatele. U milostných kouzel jsou cíle pochopitelně jasně vyřčeny. V sedmé kapitole se dovídáme o důvodech, které vedly k sepsání prosby o spravedlnost. Ty jsou na tabulkách vždy explicitně vyjádřeny. I zde se autorka zabývá mj. cílem prosby o spravedlnost; zajímavé pro nás je, že tento cíl je pro nás z dnešního pohledu na provinění někdy neadekvátní, příliš krutý: za ukradení věci poškozený žádá někdy dokonce smrt. Autorka si klade otázku, zda je to opravdu antická představa spravedlnosti či zda jde o pomstu nebo zda je takový trest možno přičíst momentálnímu rozhořčení okradeného. My ovšem nevíme, jak dlouhá doba uplynula od chvíle, kdy byla dotyčná osoba okradena, do chvíle, kdy byla tabulka vyrobena – jak dlouho je možné, aby afekt z rozhořčení, pocitu nespravedlnosti, zlosti trval? Můžeme vycházet z předpokladu, že dotyčný/á okamžitě po zjištění našel vhodný materiál, učinil patřičné kroky a uložil destičku na patřičné místo? Osmá kapitola je věnována situaci v Itálii, z níž autorka do svého díla zařadila 45 kleteb a 5 proseb o spravedlnost. Zde se D. Urbanová musí také zabývat jinojazyčnými texty, neboť proklínací tabulky jsou známy také u jiných kmenů sídlících na Apeninském poloostrově: Osků, Etrusků a Řeků. Ukazuje se, že zdejší formulace i obsah odpovídá těm latinským, vycházejí tedy ze stejných zdrojů. Etruské texty jsou sice obtížné, ale jako kletby snad nejen podle jazykové stránky identifikovatelné. Z Itálie pocházejí také řecké kletby. Je pochopitelné, že některé tabulky si vyžadují podrobný výklad (viz např. nápis z Munturna na s. 166-168 či pět nápisů z Říma, s. 168-174 aj., které jsou pro badatele přímo výzvou – a D. Urbanová zde dokladuje hlubokou znalost věci ve všech detailech a nabízí plausibilní čtení), jiné je možno víceméně pouze popsat a srovnat jejich stav, formulace a obsah s jinými. Ať je tomu ovšem jakkoli, autorka prokazuje neustále nejen svou sečtělou, ale i tvůrčí schopnost materiál smysluplně uchopit. Následuje rozbor materiálu z Hispánie (kap. 9), který v předložené práci čítá 11 kleteb a 7 proseb o spravedlnost. Zde mne zaujaly dvě prosby o spravedlnost č. 217 a 218 vyryté do tabulky, které se říká *tabula ansata* (někdy překládáno ne zcela přesně jako „ušatá“; str. 187) a prosím autorku, aby se vyjádřila k tomuto výskytu, který je ojedinělý, i když je třeba poznamenat, že někteří badatelé se kloní k názoru, že ona „ucha“ představují sekery, které se pojí s magičnem. Použití takové formy tabulky by tedy bylo vysvětlitelné – méně jasné pak je, proč tyto tvary nejsou doloženy čteněji. Desátá kapitola je věnována materiálu z Galie (13 kleteb a 6 proseb o spravedlnost). Následující kapitola je věnována provinciím Germánie, Raetie, Norikum, a Panonie. Důležitým zjištěním zde je skutečnost, že to, co se odehrávalo na jihu Evropy, se rychle – jen s malým zpožděním - šířilo i do severních provincií; jistě díky římské okupaci, tedy díky římské armádě v 1. a 2. století po Kr. Zajímavé ovšem je, že tabulky z Galie, jedné z nejdříve a nejvíce romanizovaných provincií, jsou o dost mladší – až ze 4.-5. století po Kr. Jakou úlohu zde však hraje nahodilost nálezů? I zde si je autorka vědoma ošidnosti závěrů. Kapitola dvanáctá je věnována africkým provinciím. Ačkoli se Římané dostali do Afriky už dlouho před Kristem, proklínací tabulky jsou doloženy až z pozdější doby (první doklady – nečetné – jsou doloženy z 2. st. po Kr., další jsou pak nacházeny až do 4. století). Čemu přisuzuje autorka závěr, že právě kletby z Afriky vykazují znaky autorství vzdělaných odborníků? Třináctá kapitola obsahuje tabulky z Británie, kde bylo díky hromadnému nálezu v Uley a Bathu objeveno dosud největší množství proklínacích tabulek (včetně tabulek s prosbami o spravedlnost).

Čtrnáctou kapitolu tvoří velmi přehledný závěr práce, jenž vychází z dílčích závěrů předchozích kapitol. Autorka právem poukazuje na to, že závěry vycházející z jejího korpusu analyzovatelných textů kleteb a proseb o spravedlnost odrážejí pouze stav nálezový. Vzhledem k tomu, že sankce proti kletbám obsahují už zákony dvanácti desek, je nutno počítat s tím, že proklínání osob či prosby o pomoc adresované božstvům byly celkem běžné po celou dobu antiky. Tvrzení, že první latinské kletby bychom měli datovat do stejné doby jako kletby etruské a oské, tedy do 4./3. století (s. 297) tedy právě s ohledem na zákony dvanácti desek nevypadají věrohodně. Práci doprovází množství příloh, které čtenáři umožňují se v celém díle orientovat. Důležitý je korpus analyzovaných latinských kleteb a proseb o spravedlnost (s. 321-381), k němuž se uživatel v průběhu čtení kdykoli může obracet, aby se v textu neztratil, i když se autorka velmi snaží o to, aby nemusel stále listovat (texty uvádí i průběžně). Ostatní přílohy jsou přehledové a umožňují si udělat jasnou statistickou představu o jednotlivých fenoménech. Příloha VI (393-449) odráží grafickou statistiku nálezového stavu zkoumaného materiálu. Obsáhlá bibliografie (s. 451-462) dokazuje, že autorka zná zřejmě veškerou literaturu, která se týká jejího tématu. Práce je zakončena německým resumé.

Předkládaná práce je obohacením našeho poznání historie, funkce a významu jednoho z dokumentárních pramenů ke kulturním dějinám římské říše i k dějinám jazykovědy.

Habilitační práce dr. Daniely Urbanové splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru klasická filologie.

V Praze, 20. dubna 2014

doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc.